

Borgervern mot migranter og minoriteter

foredrag på møte
21. mars 2019

Av Tore Bjørgo, Leder for Senter for ekstremismeforskning og professor ved Universitetet i Oslo og Politihøgskolen (bistilling)

De siste årene, og særlig rundt flyktningkrisen i 2015 og 2016, har borgervern-grupper dukket opp over hele Europa og i USA og Canada. De har patroljert gater og landegrensene, og hevdet at de skulle beskytte lokalbefolkningen mot kriminalitet og andre sikkerhetstrusler fra ulovlige migranter og bestemte minoritetsgrupper. Men i mange land har borgervern i ulike former lange historiske røtter.

Sammen med min tsjekkiske kollega, professor Miroslav Mareš, startet vi for snart tre år siden opp et internasjonalt komparativt forskningsprosjekt¹ for å utforske dette fenomenet og forstå bedre under hvilke forhold ulike varianter av borgervern mot migranter og minoriteter oppstod, hvorfor noen av disse bevegelsene vokste og varte i årevis, mens de fleste av disse borgerverngruppene ganske raskt brøt sammen og forsvant.

Med begrepet borgervern (vigilantisme) mener vi i dagligtalen gjerne «å ta loven i egne hender». En mer formell definisjon av borgervern er *organiserte sivile som opptrer i en form for politirolle uten å ha politimyndighet eller andre juridiske rettigheter, at de bruker vold eller framviser en kapasitet for vold, og hevder at politi og andre myndigheter enten mangler evne eller vilje til å håndtere et kriminalitetsproblem*.

Det finnes ulike former for borgervern, men jeg skal diskutere noen av de vanligste formene. Et typisk trekk ved borgervern er at det er diskriminerende eller «biased». Borgerverngrupper pleier å rette sin oppmerksomhet mot bestemte marginaliserte grupper i samfunnet. De beskyldes for å være potensielle kriminelle eller true vår sikkerhet eller sosiale eller moralske orden. I mange europeiske land har rom-folk (eller sigøynere) i lang tid vært

1. Prosjektet har resultert i en antologi, Tore Bjørgo and Miroslav Mareš (editors). *Vigilantism against Migrants and Minorities*. London/New York: Routledge. Boken kommer ut høsten 2019 både i trykt utgave og som Open Access e-bok for gratis nedlasting.

særlig utsatt for aggressive borgervernaktiviteter, men de siste årene har flyktninger vært den fremste målgruppen.

Vi brakte sammen forskere og casestudier fra 17 land, og forskerne ble bedt om å samle data om de samme temaene slik at vi kunne få sammenliknbare data. Dette datasettet gir basis for komparative analyser hvor vi blant annet kunne undersøke blant annet følgende spørsmål:

- Hvordan opererer disse borgerverngruppene, og hvordan er de organisert?
- Hvordan rettferdiggjør gruppene sine aktiviteter utad, hva er de interne strategiene bak satsingene, og hva motiverer enkeltpersonenes deltakelse?
- Under hvilke forhold er det at slike borgerverngrupper oppstår, blomstrer, eller mislykkes? Hva er de hemmende og fremmende faktorene?

Vi har identifisert fire hovedtyper borgervernaktiviteter:

- Lynsjinger, pogromer og terror (som er de mest voldelige formene)
- Paramilitære militser
- Grensepatruljer
- Gatepatruljer

Lynsjinger, pogromer og terror

Det klassiske eksemplet på borgervern-terrorisme er Ku Klux Klans lynsjinger av svarte og andre minoriteter, som ofte ble beskyldt for å ha begått kriminalitet eller for å bryte «den moralske orden» med hvitt overherredømme.

Liknende former for borgervern-vold skjedde i Russland i perioden 2006-2010 der minst 450 muslimske migranter og homofile ble drept, og tusenvis skadet – ofte beskyldt for kriminalitet eller å bryte ned samfunnets normer og familieverdier.

Denne voldskampanjen kunne fortsatte i år etter år fordi politiet bare snudde ryggen til og lot være å gripe inn overfor rasistiske skinheadgjenger og andre høyreekstreme grupper som sto bak drapene. Et annet ekstremt eksempel på borgervernterrorisme var en serie drap på rom-folk in Ungarn i 2008-2009. En dødsskvadron på fire gjerningsmenn drepte 10 personer (deriblant et barn) da de ved flere anledninger angrep Rom-landsbyer med skytevåpen. De prøvde å

En mobb på mer enn 1000 lynsjet tre svarte menn i byen Duluth i Minnesota i 1920. De tre var anklaget for å ha voldtatt en hvit, ung jente, men bevisene var usikre. Bildet er hentet fra et av mange postkort av lynsjinger som sirkulerte på denne tiden.

rettferdiggjøre sine handlinger med å hevde at de hevnet «sigøyner-kriminalitet» og at de ville provosere fram reaksjoner fra Rom-folk slik at de kunne utløse en etnisk borgerkrig. I virkeligheten var ofrene helt tilfeldige og hadde ikke noe å gjøre med eventuell «sigøyner-kriminalitet».

Paramilitære milits-bevegelser

Det som skiller slike militser fra andre former for borgerverngrupper er at de har en militær stil og organisasjonsform. De bærer vanligvis militær-liknende uniformer og opptre i parader eller marsjer gjennom gatene i militær orden.

De har også militær kommandostruktur, og noen av gruppene trener med våpen. I Sentral- og Øst-Europa er det lange tradisjoner for slike para-

Uniformerte medlemmer av den Ungarske Garde marsjerer gjennom Romlandbyen Tatárszentgyörgy i Ungarn. (Foto: Bela Szandelszky)

militære militser helt tilbake til mellomkrigsperioden, oftest knyttet til fascistiske organisasjoner. Noen av dem, men ikke alle, har også vært involvert i borgervernaktiviteter, ved at de hevder de skal beskytte samfunnet mot kriminelle grupper og samfunnsnedbrytende elementer. Det viktigste eksemplet i nyere tid er «Den Ungarske Garden», militsvingen til det høyre-ekstreme Jobbik-partiet. Den Ungarske Garden hadde til oppgave å beskytte ungarske borgere mot såkalt «sigøynerkriminalitet», blant annet gjennom å marsjere gjennom Romlandsbyer og nabolag for å skremme innbyggerne der. Selv om den Ungarske Garden ble forbudt ett år etter opprettelsen, inspirerte den liknende grupper i andre sentral- og østeuropeiske land som Tsjekkia, Slovakia og Polen.

I USA er det også lange tradisjoner for borgervern og borger-militser. En variant retter seg mot de føderale myndighetene, som ofte omtales som «the Zionist Occupation Government». I vår studie har vi med en annen type militsguppe, the Minutemen, som patruljerer grensen mellom USA og Mexico. De hevder at de hjelper myndighetene med å patruljere grensen for å hindre illegale migranter i å komme inn i USA. Dette bringer oss til en tredje type borgervern-aktiviteter.

Grensepatruljer

I perioder hvor det har vært mye tilstrømming av flyktninger eller udokumenterte migranter som krysser landegrensene, og dette har stått høyt på dagsorden i politikk og media, så har det også oppstått borgervern som har patruljert grensene. De hevder at så lenge myndighetene ikke har vært i stand til å oppfylle sin plikt med å kontrollere grensene – enten det er på grunn av manglende kapasitet eller manglende vilje – så har politiske aktivister tilbudt sin «hjelp» til å patruljere grensene. I Bulgaria har borgerverngrupper knyttet til høyreradikale partier patruljert grensen mot Tyrkia og drevet klappjakt på migranter. Et annet eksempel var den såkalte Identitær-bevegelsen som brukte crowd-funding for å finansiere leie av et skip som skulle patruljere Middelhavet under slagordet «Defend Europe». De oppnådde neppe å stoppe noen migranter, men de fikk masse mediedekning. De brukte dette til å påvirke myndigheter og gjøre Identitær-bevegelsen populære blant mange europeere som sympatiserte med deres motstand mot innvandrere. Minutemen er en paramilitær variant av grensepatrulje, som i hovedsak bestod av eks-militære.

Et fellestrekk ved alle disse borgervernpatruljene langs grensene er at de sjelden eller aldri stanser noen udokumenterte migranter. Det er først og fremst symbolske handlinger for å demonstrere vilje til å beskytte fedrelandet mot uønskede inntrengere, og en mediestrategi for å påvirke det bredere publikum med de ideene borgerverngruppen står for – blant annet å undergrave legitimiteten til de politiske myndighetene.

Gatepatruljer

Dette er den vanligste formen for borgervern-aktiviteter mot migranter og minoriteter. Da er det organiserte grupper som vandrer sammen i gatene eller på bestemte steder med et uttalt formål om å gi beskyttelse mot folk som kan utgjøre en risiko for kriminalitet. Og i denne sammenheng er det særlig migranter og Rom-folk som pekes ut som kilde til kriminalitet.

Vanligvis patruljerer disse gruppene gater hvor det kan tenkes at tyveri, ran eller voldtekt kan skje. De hevder at deres nærvær vil avskrekke kriminelle og gi en følelse av trygghet til vanlige borgere, og spesielt til sårbare kvinner.

Ofte starter slike patruljeaktiviteter i etterkant av en kriminell hendelse som har skapt frykt og sinne blant folk, og særlig hvis migranter eller minoriteter har vært involvert. Massetilstrømming av flyktninger kan også

Soldiers of Odin poserte i Drammen 20. Februar 2016, før de skulle patruljere gjennom byen. (Foto: Heiko Junge).

være et påskudd til å etablere slikt borgervern. Ofte er det høyrradikale organisasjoner og partier som griper fatt i muligheten til å organisere borgervern for å beskytte lokalbefolkningen – men ikke minst for å promotere sin egen organisasjon. Men det skjer også at borgervernpatruljer blir organisert mer spontant av bekymrede (eller sinte) borgere uten noen politisk styring ovenfra. De fleste av disse gruppene hevder at de bare vil observere og rapportere hendelser til politiet, at de har en avskrekkende effekt, eller at de er rede til å gripe inn med makt overfor kriminalitet. Da utfordrer de åpenbart politiets voldsmonopol.

En mer aggressiv form for borgervern er når de patruljerer utenfor asylsentra, flyktningeboliger eller til og med inne i landsbyer med Rom-folk. Hensikten – eller iallfall resultatet – er å skremme folk som bor der fra å gå ut, eller at de forlater hjemmene sine permanent – noe som også har skjedd i en del tilfeller.

Selv om noen borgerverngrupper gjør omfattende bruk av vold, så begår de aller fleste borgerverngrupper *ikke* direkte voldshandlinger. Men det de gjør, er å framvise en voldelig kapasitet gjennom maktdemonstrasjon, enten det er å paradere som en uniformert paramilitær organisasjon (med eller uten

våpen), eller å marsjere gjennom gatene med gruppesymboler, uniformer og gjerne også med hunder. Deres maktdemonstrasjon er åpenbart ment å ha en skremmende og avskrekkende virkning på deres målgrupper (migranter og minoriteter med kriminelle tilbøyeligheter), men også på deres politiske motstandere.

Det var ikke uten grunn at Soldiers of Odin alltid ville gå i store grupper i stedet for to og to, som natteravnene gjør. Det er ikke minst denne uniformeringen og maktdemonstrasjonen som gjorde at norsk politi oppfattet dette som en utfordring mot politiets maktmonopol og brudd på politiloven.

Hvorfor gjør de dette?

Vi må jo spørre: Hvorfor bruker folk tid og krefter på slike borgervernaktiviteter? Her kan vi skille mellom grunner på tre nivåer:

De eksterne rettferdigjørelsene er de offisielle begrunnelsene som gruppen presenterer overfor myndigheter, media og offentligheten – å beskytte lokalbefolkningen mot kriminalitetstrusler som politi og andre myndigheter ikke har kapasitet – eller vilje – til å håndtere på egen hånd. Disse begrunnelsene er altruistiske og idealistiske, og spiller på folks bekymring om kriminalitet, seksuelle overgrep, terror eller masseinnvandring.

Typiske budskap er at migranter og minoriteter med kriminelle tilbøyeligheter truer vår trygghet i det offentlige rom. Ikke minst hevder borgervernmiljøene at migranter – og særlig muslimske menn – trakasserer og voldtar «våre kvinner», at de flommer ukontrollert over våre grenser og truer vår livsstil, kultur, velferdsordninger og sikkerhet. Og politiet er enten ute av stand til eller mangler vilje til å beskytte borgerne. Da har borgerne rett til å beskytte seg selv ved å etablere borgervern, hevder de.

Gruppestrategiene er de interne grunnene til at ledere mener det vil tjene gruppens interesser å starte med borgervernaktiviteter. Disse motivene er ikke ment for offentligheten. Denne dimensjonen er særlig relevant når partier og organisasjoner på det ytre høyre organiserer borgervern for å tiltrekke seg mediedekning og mobilisere folkelig støtte og nye medlemmer – selv om aktivitetene alltid begrunnes med et altruistisk og idealistisk formål, som å stoppe kriminalitet, voldtekt og ulovlige migranter. Men ingen av disse offisielle formålene blir oppnådd, som å stanse kriminelle handlinger – for det er heller ikke hovedhensikten.

Individuelle motivasjoner er det som driver frem enkeltpersonenes deltakelse i disse aktivitetene. Selv om enkelte kanskje er motivert i samsvar med gruppens offisielle formål, er det mange deltakere som er med av helt andre grunner. Et eksempel på individuelle motiver som står i en viss motsetning til det offisielle formålet gjelder Soldiers of Odin, som hevdet at de gjennom sine vandringer ville bidra til å skape trygghet i gatene.

Paradokset var at en stor andel av deltakerne hadde omfattende kriminelle rulleblad, som blant annet handlet om vold, ordensforstyrrelser, seksuelle overgrep, narkotika og våpen. Dette var i stor grad unge menn i 20- og 30-årene, trolig på slutten av en ungdomskriminell karriere. For mange av disse representerte Soldiers of Odin en mulighet for å gjøre opp for deres kriminelle fortid. De ville vise at de kunne gjøre noe bra for samfunnet, og gjennom dette rette opp noe av deres dårlige rykte. Så slike individuelle motivasjoner handler ofte først og fremst om å forbedre deres personlige identitet og sosiale status, og det var spesielt viktig for de som hadde et dårlig rykte som bråkmakere og kriminelle. Men selv om dette trolig var et genuint ønske fra mange av dem, så var ikke politiet spesielt begeistret for at nettopp disse skulle hjelpe til med å holde orden i gatene.

Faktorer bak framvekst og nedgang i borgervernaktiviteter

Hvilke samfunnsmessige forhold gjør at slike borgervernbevegelser vokser frem, får oppslutning og fotfeste? Og hvilke forhold og reaksjoner gjør at slike bevegelser *ikke* får fotfeste, men forsvinner etter kort tid, slik det skjedde med Soldiers of Odin i Norge?

Hva får borgervern til å vokse fram og få oppslutning?

- En viktig årsak til framvekst av borgervern er at det skapes en *oppfatning av krise og trussel* mot vårt samfunn og vår livsstil – enten dette er reelt eller innbilt. Dette skaper frykt i deler av befolkningen, og det forsterkes gjerne av omfattende mediedekning og retorikk fra høyreradikale grupper som prøver å kapitalisere på denne frykten. Ikke minst er det den oppfattede trusselen om seksuelle overgrep mot «våre kvinner» som treffer ei rå nerve hos en del unge menn.
- *Trusselen om kriminalitet blir knyttet til spesielle grupper som blir objekter for hat og frykt.* I mange europeiske land har det særlig vært den marginaliserte Rom-befolkningen som lenge har vært identifisert med

kriminell atferd, og blitt mål for borgervern-aktiviteter. De siste årene har trykket lettet for Rom-folket. I stedet er det nå de mange flyktingene og migrantene som de siste årene har strømmet inn i Europa og USA, og som nå blir oppfattet som den store kriminalitetstrusselen.

- I tillegg kan *spesielt sjokkerende hendelser* forårsake moralsk panikk og trigge borgervern-aktiviteter. Et vendepunkt i Europa var hendelsene i Köln nyttårsaften 2015/16. Da ble et stort antall lokale kvinner seksuelt trakassert og misbrukt av menn som hovedsakelig var av nordafrikansk og Midtøsten-bakgrunn. Dette utløste borgervern-reaksjoner i mange land, og ga et boost til gatepatruljer som Soldiers of Odin og liknende grupper. I løpet av få uker spredte SOO seg til et 20-talls land over hele verden. Dessuten sviktet politiet i Köln, som prøvde å bagatellisere hendelsene.
- *Oppfatningen om at politiet og andre myndigheter enten ikke er i stand til eller ikke har vilje til å beskytte borgerne fra trusler mot deres sikkerhet* – det er en hovedårsak til framvekst av borgervern.
- Tendenser til å danne borgervern henger også nært sammen med en *mangel på tillit til politiske myndigheter generelt og politiet spesielt*.
- Videre ser vi at land som har en *liberal lovgivning for væpnet selvforsvar*, gir vide muligheter for å etablere borgervern. Bestemmelsene om borgermilitser i den amerikanske konstitusjonen, og de liberale våpenlovene med rett til å forsvare eget liv og eiendom med skytevåpen, går langt i å legalisere borgervern i USA. Noen europeiske land, blant andre Italia, har også liberale lover om borgerpatruljer, og det utnyttes av fascistiske organisasjoner.
- I forlengelsen av dette finner vi i noen land lange og kulturelt rotfestede *tradisjoner for borgervern, selvtekt og militser*. Igjen er USA en spesiell case, med Vill Vest-historien og «frontier justice» hvor kvegtyver ble hengt i nærmeste tre. Amerikansk populærkultur og filmindustrien har borgervern, hevn og selvtekt som et hovedtema.
- Borgervern har spesielt god grobunn i samfunn hvor det finnes *støtte for slike aktiviteter* i deler av befolkningen eller blant politiske partier.
- *Når politiet bare snur ryggen til* når borgerverngrupper bruker vold og trakassering, eller politiet til og med aksepterer eller aktivt støtter slik vold, vil de mest voldelige formene for borgervern bare fortsette. Det var det som skjedde når Ku Klux Klan fikk fortsette med sine lynsjinger og terrorisering av svarte amerikanere i neste 100 år. Det samme skjedde i Russland, hvor drapskampanjene mot migranter og homofile fikk fortsette i årevis – helt til Putin fikk nok og beordret politiet til å stoppe drapene.

Hva fører til at borgervern-aktiviteter opphører?

Det bringer oss til de motsatte prosessene – hvorfor borgervern-grupper faller fra hverandre og hva som får slike aktiviteter til å opphøre. Det er opplagt at *fravær* av de faktorene som virket *fremmende* på fremvekst av borgervern, vil virke *hemmende*. Men det er også andre forhold som kan virke inn.

- Når *den oppfattede trusselen reduseres* eller fremstår som mindre akutt, vil også ideer om borgervern ha mindre appell. Nedgangen i antall migranter som krysset grensene inn i Europa etter 2016, førte også til en reduksjon i borgervern-aktiviteter.
- Når *politi og andre myndigheter kan vise at de har kontroll på situasjonen*, vil også ideer om borgervern ha mindre appell.
- Dette henger direkte sammen med *graden av tillit til politiet og andre myndigheter*. I land og byer hvor politiet generelt er respektert og hvor mesteparten av befolkningen stoler på at politiet gjør en rimelig god jobb med å skape trygghet, vil initiativ for å etablere borgervern vanligvis falle på stengrunn.
- *Mangel på støtte for borgervern* i befolkningen, blant politikere eller i media er en viktig årsak til at forsøk på å etablere eller opprettholde borgervern-aktiviteter mislykkes. Det er derfor disse gruppene er så opp-tatt av å legitimere sine aktiviteter.
- Når *politiet og andre myndigheter slår hardt ned på hat-kriminalitet og vold fra borgerverngrupper* blir det oftest en brå slutt på slike aktiviteter.
- Restriktiv lovgivning mot borgervern, og at politiet iverksetter disse lovene, reduserer handlingsrommet for borgervern og vil ofte være det som skal til for å få en slutt på slike aktiviteter.
- Men i tillegg er det en faktor til som nesten aldri ser ut til å slå feil: Høyreekstreme aktivister og ledere er noen evige kranglefanter, og *interne konflikter fører som regel til splittelser og svekkelse*. De krangler om ideologi, hvem som skal få være ledere eller medlemmer, om strategier, metoder og vold – og ikke minst om penger.

Hvorfor skal vi forske på borgervern? Og hvorfor skal vi bry oss om slike marginale grupper? En ting er at borgervern skaper frykt, lidelse – og i blant voldsom død – for de gruppene av mennesker som slike aktiviteter rettes mot. I vår tid er det særlig migranter og minoriteter som rammes.

Dessuten representerer borgervern en fundamental utfordring for staten, demokratiet og rettssamfunnet. Selve definisjonen av stat er at det er den institusjonen som har monopol på legitim bruk av makt. Vi ønsker oss ikke tilbake til et samfunn der det er privat rettshåndhevelse og private militser som råder i gatene.

